

УДК: 336.717(075.8)

Н. В. Стукало,
доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародної
економіки і світових фінансів
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

О. С. Білай,
здобувач кафедри міжнародної економіки
і світових фінансів Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
olgmp@ua.fm

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано застосування системного підходу при організації управління проблемними кредитами в банківській діяльності. Досліджено складові елементи, методологічні основи, принципи та особливості функціонування системи управління проблемними кредитами в банку. Запропоновано практичну реалізацію системи управління проблемними кредитами із застосуванням інформаційно-аналітичної системи класу систем підтримки прийняття рішень.

Ключові слова: банк, проблемний кредит, системний підхід, система управління.

Н. В. Стукало, О. С. Білай **СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ** **ПРОБЛЕМНЫМИ КРЕДИТАМИ В** **БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

В статье обосновано применение системного подхода при организации управления проблемными кредитами в банковской деятельности. Исследованы составные элементы, методологические основы, принципы и особенности функционирования системы управления проблемными кредитами в банке. Предложена практическая реализация системы управления проблемными кредитами с применением информационно-аналитической системы класса систем поддержки принятия решений.

Ключевые слова: банк, проблемный кредит, системный подход, система управления.

N. V. Stukalo, O. S. Bilay **SYSTEM APPROACH TO THE PROBLEM** **LOAN MANAGEMENT IN** **BANKING ACTIVITY**

In the article authors substantiate the system approach to establishment of problem loans management in banks. Main components, methodological grounds, general principles and functional issues for problem loans management have been analyzed. The authors propose practical solution for realization of system approach based on implementation of information & analytical system of Decision Support System kind.

Key words: bank, problem loan, system approach, management system.

Постановка проблеми. Одним із проявів кризи в Україні стало зростання обсягів проблемних кредитів у банківській системі. За експертними даними, у деяких вітчизняних банках у 2009 році проблемні кредити досягали 15–20%, а в окремих випадках – 30–40% і більше обсягу кредитного портфеля [1]. Тільки у 2010 р. було зафіксовано стабілізацію, а потім і поступове зменшення проблемних боргів. За даними НБУ станом на 01.06.2012 р., частка прострочених кредитів у кредитному портфелі банків України склала 9,9% [2], а частка недіючих кредитів (сумнівних та безнадійних) – 14% [3].

Незважаючи на деяку стабілізацію обсягів проблемних кредитів протягом 2011–2012 рр., вихід на нормальний для України рівень прострочених кредитів (4–4,5% кредитного портфеля), за оптимістичними прогнозами експертів, буде досить тривалим (близько 3–5 років), що зумовлено, насамперед, помірними темпами росту економіки в перспективі найближчих років [4]. Таким чином, утворилося замкнуте коло, коли банки не кредитують підприємства реального сектору тому, що у потенційних позичальників незадовільний фінансовий стан, а підприємства не можуть покращити свій фінансовий стан, позаяк позбавлені доступу до кредиту. Очевидно, що наявність значних обсягів проблемної кредитної заборгованості порушує економічну

рівновагу в державі, своєрідним механізмом підтримки якої покликана бути банківська справа [5].

Саме тому однією з найгостріших проблем функціонування банківської системи України в посткризовий період є забезпечення ефективного управління проблемними активами з метою зменшення їх обсягів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми управління проблемними активами банків знайшла відображення в низці робіт вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків. Зокрема значний внесок у розкриття цієї теми зробили вітчизняні вчені В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, О. Д. Вовчак, О. В. Дзюблук, В. І. Міщенко, Л. О. Примостка, М. І. Савлук, В. Т. Севрук, а також зарубіжні дослідники Дж. Бессіс (*J. Bessis*), Н. Є. Єгорова (*N. Egorova*), Е. М. Морсман (*E. Morsman*), О. І. Лаврушин (*O. Lavrushin*), П. Роуз (*P. Rose*), Дж. Синкі (*J. Sinkey*), О. Б. Ширінська (*O. Shirinskay*), А. М. Смулов (*A. Smulov*) та інші вчені.

Водночас, рівень проблемної і простроченої заборгованості у вітчизняній банківській системі залишається високим. Це свідчить, що вжиті в банківській практиці заходи є недостатньо ефективними. Тож особливості та напрями вдосконалення роботи банків із проблемними активами в посткризовий період потребують більш де-

тального дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспектах системного управління проблемною заборгованістю банків. Значущість вирішення цієї проблеми для забезпечення ефективного та стабільного функціонування вітчизняної банківської системи визначили актуальність і мету цієї статті.

Метою статті є обґрунтування системного підходу до управління проблемними кредитами й розробка на його основі складових елементів, принципів та засад функціонування системи управління проблемними кредитами в банку.

Основні результати дослідження. Системний підхід є одним із основних методологічних напрямів наукового дослідження різних економічних об'єктів [6]. Типовою властивістю практичних завдань системного аналізу є невизначеність [7]. Невизначеність – це об'єктивне явище, яке є середовищем будь-якої підприємницької діяльності. У кредитуванні майбутній розвиток подій при поверненні кредитів має неоднозначний характер через присутність цілого ряду різних ризиків [8; 9]. Уникнути невизначеності при кредитуванні неможливо, однак можливо навчитися приймати рішення в умовах невизначеності з метою мінімізації кількості проблемних кредитів, тобто управляти ризиками.

В основі системного підходу до управління ризиками лежать загально визнані, науково обґрунтовані принципи *Generally accepted risk principles (GARP)* [10]. Вони були розроблені на підставі використання досвіду роботи західних економістів. Економісти, що вивчають проблематику ризиків та застосовують принципи *GARP*, управління ризиком розглядають як специфічний вид діяльності, що послідовно проходить визначені етапи, серед яких: політика управління ризиком, ідентифікація (визначення) ризику, вимірювання ризику та його оцінка, мінімізація ризику, моніторинг ризику, складання звітності про ризик.

Вважаємо, що методологічна основа процесу управління проблемними кредитами ризиком у системі банківського ризик-менеджменту повинна будуватися відповідно до засад системного аналізу і загальних принципів управління ризиками. Враховуючи важливість та складність процесів управління проблемними кредитами, пропонуємо виділити, впорядкувати й відобразити управління проблемними кредитами як окрему підсистему в рамках системи управління кредитними ризиками.

У словнику сучасної економічної науки [11] визначення системи управління (*control system*) подається через поняття управляючої системи, яка складається із блоку формулювання цілей та блоку регулювання, що підтримує систему на траєкторії, заданій першим блоком. Саме така система управління є, на нашу думку, системою управління проблемними кредитами в банку як форма практичної реалізації стратегічного управління проблемною заборгованістю. Визначимо її складові елементи, принципи й засади функціонування відповідно до принципів *GARP*.

Система управління проблемними кредитами банків може бути визначена, на наш погляд, як сукупність взаємопов'язаних суб'єктів, об'єктів, стратегій, методів та інструментів управління, що суб'єкти управління застосовують і спрямовують на зменшення рівня проблемної заборгованості банків. Таким чином, система управління проблемними кредитами є цілісною системою взаємопов'язаних елементів, що реалізують відповідні стратегії банківського менеджменту з управління проблемною заборгованістю.

Визначимо методичні основи функціонування системи управління проблемними кредитами банків:

1. Система управління проблемними кредитами охоплює, крім об'єкта управління, управлінські суб'єкти (зовнішні та внутрішні). Зовнішні суб'єкти на макроекономічному рівні представлені законодавчими, фінансово-контрольними і державними органами регулювання, центральне місце серед яких належить НБУ. Внутрішні суб'єкти на мікроекономічному рівні представлені керівництвом комерційного банку та органами управління фінансовими ресурсами і ризиками.

2. Стратегії управління проблемними кредитами складаються із відповідних методів та методик. Окрім використання методів, що застосовують суб'єкти управління, у цій системі значне місце належить інструментам обраних стратегій. Ці інструменти повинні враховувати економічні та адміністративні заходи, що застосовують органи банківського нагляду, регулювання і контролю для забезпечення належних обсягів проблемної заборгованості в банку та банківській системі країни.

3. Важливу роль у формуванні системи управління проблемними кредитами відіграє організаційна структура банку, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з клієнтами, акціонерами банку. Тож ефективність та результативність процесу управління проблемною заборгованістю значною мірою залежить від організаційного рівня банку.

4. Система управління проблемними кредитами не є статичним утворенням, а постійно перебуває у процесі розвитку. Необхідно брати до уваги конкретні економічні умови, у яких функціонує банк, і відповідно до змін в економічному середовищі вносити корективи до складу та функцій системи управління проблемними кредитами, здійснювати адаптаційні заходи.

Грунтуючись на методології системного аналізу, доходимо висновку, що важливою умовою ефективного функціонування системи управління проблемними кредитами банку є дотримання у процесі управління комплексу принципів, до яких, на нашу думку, слід віднести такі:

- принцип єдності дій та засобів досягнення мети суб'єктами управління системи;
- принцип єдності стратегії і тактики у процесі управління проблемною заборгованістю для забезпечення його безперервності;
- принцип взаємозв'язку та взаємообумовленості елементів системи управління проблемними кредитами банку, який полягає в тому, що функціонування окремого елемента зумовлює особливості дії іншого, а взаємний вплив і цілеспрямованість усієї сукупності елементів забезпечує результативність процесу управління;
- принцип гнучкості системи й процесу управління проблемними кредитами, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.

Для чіткого розподілу функціональних обов'язків суб'єктів управління для їх адекватності обраним стратегіям, методам та інструментам регулювання проблемної заборгованості необхідно виділити у системі управління проблемними кредитами банків відповідні блоки й елементи. Кожний блок цієї системи складається із певних елементів, які йому підпорядковані та визначають зміст того чи того блоку. Складовими системами, на нашу думку, є:

1. Суб'єкти системи управління проблемними кредитами банку.

2. Об'єкт системи управління проблемними кредитами банку.

3. Процес управління проблемними кредитами банку, що відповідає обраній стратегії управління й охоплює ряд елементів:

- а) загальноекономічні методи управління (планування, аналіз, оцінка, регулювання і контроль);
- б) практичні методики та інструменти управління.

Характеристика складових системи управління проблемними кредитами представлена на *рис. 1*.

Перша складова запропонованої на *рис. 1* системи управління охоплює суб'єктів управління, які мають відповідати за ефективність і безперервність функціонування системи управління проблемними кредитами банків. Від їх компетентності та якості менеджменту залежатиме обсяг проблемної заборгованості банку.

Друга складова системи управління охоплює об'єкт управління, яким є проблемні кредити банку, і визначається через такі індикатори:

1) показники проблемної кредитної заборгованості банку (оцінка й методи аналізу цих показників запропоновані автором у [12]);

Рис. 1. Система управління проблемними кредитами банку
Джерело: Складено авторами

2) рівень проблемності окремої кредитної угоди (модель оцінки рівня проблемності кредиту із застосуванням нейро-нечітких технологій запропонована автором у [13]).

Третя складова представлена процесом управління проблемними кредитами банків, який відбувається як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. Процес управління передбачає вибір ефективної стратегії управління проблемними кредитами, що досліджені автором у [14]. Реалізація обраної стратегії здійснюється шляхом застосування як загальноекономічних методів управління, так і певних методів, властивих кожній обраній стратегії. Основними загальнотеоретичними методами управління є планування, аналіз, оцінка, регулювання та контроль.

Основними завданнями системи управління проблемними активами банку (відповідно до наведених вище принципів GARP) можна назвати такі:

- ідентифікація джерел виникнення проблемної заборгованості;
- виявлення і регулювання концентрації ймовірності виникнення проблемних кредитів у розрізі напрямів кредитування;
- кількісна оцінка рівня проблемності кредитного портфеля, аналіз та контроль за його впливом на результати діяльності банку;
- вибір джерел покриття проблемних кредитів й оцінка їхньої достатності;
- розробка, реалізація та оцінка ефективності методів нейтралізації або зниження рівня проблемної заборгованості;
- моніторинг і контроль за часткою проблемних кредитів.

Практична реалізація запропонованої системи управління проблемними кредитами неможлива без застосування інформаційно-аналітичних систем (ІАС) класу систем підтримки прийняття рішень.

Механізм функціонування ІАС такий: після введення основних формалізованих показників конкретної угоди (показники фінансово-господарської діяльності позичальника, зовнішні показники галузі діяльності позичальника й ін.) у базу даних ІАС, зіставивши введені фактичні дані з типовими даними системи ознак проблемності угод і моделі оцінки рівня проблемності кредиту, визначається стан угоди й розраховується рівень проблемності угоди та перелік необхідних першочергових заходів з метою поліпшення якості угоди. Створення такої ІАС важливо й актуально особливо у кризові періоди.

Процес функціонування ІАС «Проблемний кредит», що працює за принципами циклічності та зворотного зв'язку, відповідно до етапів процесу управління кредитним ризиком можна представити у вигляді схеми (рис. 2).

Запропоновану методику аналізу і прогнозування показників проблемної заборгованості за кредитами доці-

льно реалізувати як програмне забезпечення та включити до системи підтримки прийняття рішень (СППР) у процесі моніторингу ризику кредитного портфеля банку. Вважаємо, що рішення, які прийматимуться за допомогою інформаційно-аналітичної СППР, суттєво покращать якість процесу управління кредитним ризиком, дозволять кредитній організації більш ефективно працювати із проблемною заборгованістю.

Висновки. В умовах кризових явищ в економіці істотно збільшуються негативні наслідки управлінських помилок. Це визначає особливу роль застосування методології системного підходу при організації управління процесами кредитування в банківській діяльності, якій властивий традиційно високий ступінь ризиків. Реалізація науково обґрунтованих підходів до організації систем управління проблемними кредитами дозволить банкам протистояти дії різноманітних негативних факторів.

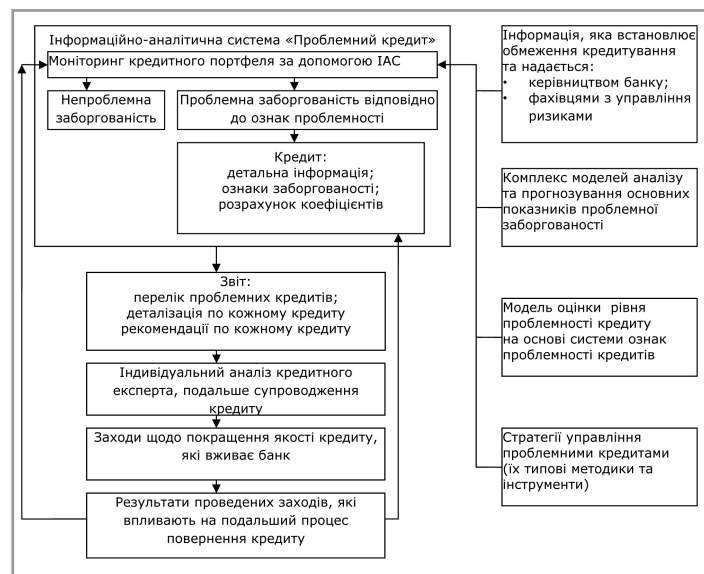

Рис. 2. Моніторинг кредитного портфеля банку за допомогою ІАС
Джерело: Складено авторами

Необхідність застосування системи управління проблемними кредитами банків зумовлена завданням практичного забезпечення мінімальних обсягів проблемної заборгованості банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх функціонування та стабільного розвитку – з одного боку, а також для створення базових передумов виконання банками своїх функцій в економічному розвитку країни – з другого боку.

Ефективне функціонування запропонованої системи управління проблемними кредитами банку дасть змогу досягнути стратегічних і тактичних фінансових цілей банку, сприятиме зниженню ризиків, що позитивно вплине на забезпечення фінансової стійкості комерційного банку.

Література

1. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України у посткризовий період та шляхи їх вирішення / Г. Карчева // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 30–36.
2. Основні показники діяльності банків України // Вісник НБУ. – 2012. – № 6. – С. 44.
3. Статистика. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575
4. Палера М. Оптимальні шляхи посткризового розвитку / М. Палера // Вісник НБУ. – 2011. – № 7. – С. 55–57.
5. Вовчак О. Кредит у системі макроекономічної рівноваги / О. Д. Вовчак // Вісник НБУ. – 2011. – № 2. – С. 28–33.
6. Системный анализ и научное знание / Под ред. Д. П. Горского. – М. : Наука, 1978. – 245 с.

7. Згуровский М. З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения / М. З. Згуровский, Н. Д. Панкратова. – К. : Наукова думка, 2005. – 744 с.
8. Банковские риски / Под ред. О. И. Лаврушина, Н. И. Валенцевой. – М. : КНОРУС, 2007. – 232 с.
9. Валравен К.Д. Управление рисками коммерческого банка : учеб. пособ. / К. Д. Валравен ; под ред. М. Э. Уорд, Я. М. Миркина. – Вашингтон : Мировой банк реконструкции и развития, 1993. – 112 с.
10. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь. Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – 5-е изд. перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
11. Кредитование та ризики / [М. П. Денисенко, В. М. Домрачев та ін.]. – К. : Професіонал, 2008. – 480 с.
12. Білай О. С. Аналіз та прогнозування основних показників проблемної заборгованості за кредитами у банках України /

О. С. Білай, О. М. Придуманова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів, 2011. – № 720. – С. 97–109.

13. Білай О. С. Багаторівневі нечіткі системи аналізу ризиків проблемного кредиту / О. С. Білай, О. М. Придуманова // Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем», Харків, 9–10 квітня 2012 р. – С. 256–257.

14. Стукало Н. В. Оцінка ефективності банківських стратегій управління проблемними кредитами юридичних осіб / Н. В. Стукало, О. С. Білай // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2011. – № 9(50). – С. 138–143.

Стаття надійшла до редакції 9 листопада 2012 року

УДК 330.131.7+336.02

К. В. Кривовата,

аспірантка кафедри міжнародних фінансів
Тернопільського національного економічного університету
kati_tkach@mail.ru

СВІТОВИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В МИТНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ

Проведено дослідження фінансових ризиків. Виявлено специфіку контрольної діяльності митних органів у сфері управління фінансовими ризиками. Проаналізовано системи управління митними ризиками у країнах ЄС і США. На підставі аналізу зарубіжного досвіду мінімізації ризиків обґрунтовано необхідність удосконалення чинної системи управління митними ризиками в Україні.

Ключові слова: контроль, митний ризик, митна ревізія, митний аудит.

Е. В. Крысоватая
МИРОВОЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ
РИСКАМИ И ВОЗМОЖНОСТЬ ЕГО
ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В ТАМОЖЕННОЕ
ПРОСТРАНСТВО УКРАИНЫ

Проведено исследование финансовых рисков. Определена специфика контрольной деятельности таможенных органов в сфере управления финансовыми рисками. Проанализированы системы управления таможенными рисками в странах ЕС и США. На основе анализа зарубежного опыта минимизации рисков обоснована необходимость совершенствования действующей системы управления таможенными рисками в Украине.

Ключевые слова: контроль, таможенный риск, таможенная ревидия, таможенный аудит.

K. V. Krysovata
WORLD FINANCIAL RISKS MANAGEMENT
EXPERIENCE AND POSSIBILITY OF
ITS IMPLEMENTATION IN
CUSTOMS SPHERE OF UKRAINE

The author has studied financial risks. The specificity of control activity of customs authorities has been investigated in the sphere of financial risks management. Control systems of custom risks in the countries of EU and USA were studied. On the basis of analysis of foreign experience of minimization of risks the necessity of improvement of operating control system of custom risks for Ukraine was proven.

Key words: control, custom risk, custom revision, custom audit.

Постановка проблеми. Україна з її масштабами та геополітичним положенням не може бути осторонь сучасних процесів глобалізації, які, своєю чергою, породжують глобальні фінансові ризики. Однак прагнення політиків якнайшвидше інтегруватися у світовий економічний простір і зайняти там провідні позиції часто призводить до ігнорування і зовнішніх, і внутрішніх ризиків.

Будь-яка фінансова діяльність пов'язана з ризиком, тому питання управління фінансовими ризиками набуває останніми роками дедалі більшої актуальності.

Проблематика управління фінансовими ризиками у вітчизняній економічній літературі розглядається здебільшого на мікрорівні. На вітчизняних підприємствах упроваджують сучасні механізми й методи управління фінансовими ризиками, використовуючи світовий досвід та адаптуючи його до українських реалій.

Фінансовий ризик припускає необхідність вибору альтернативної дії. Інакше кажучи, за будь-яких обставин і видів внутрішніх фінансових ризиків існує альтернатива вибору: прийняти ризик або відмовитися від нього. Насправді варіантів виходу із кризової ситуації значно більше. Кожний фінансовий ризик повинен розглядатися з погляду конкретної мети. На рівні держави першочерговою метою має бути забезпечення стабільного економічного розвитку. Незважаючи на об'єктивну природу фінансового ризику, рішення щодо вибору механізмів управління внутрішніми фінансовими ризиками є суб'єктивним, бо існує певна нерівномірність оцінки власне фінансового ризику, яка вимірюється достовірністю та повнотою інформації, фаховістю і досвідом керівника, що приймає це рішення.

Окрім того, внутрішні фінансові ризики мають бути оцінені: а) за характером прояву в часі (тобто їх варто